

μός είναι παρών τώρα πιο πολύ από κάθε άλλη φορά. 'Ο Σολωμός είναι εδώ μαζί μας και μάς γυρεύει μια νέα, πλήρη δικαίωση». — Τò απόσπασμα από τὸ Δοκίμιό μου «'Ο Σολωμός ανάμεσα μας, ἀναζήτηση τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης» (σελ. 17) —. 'Ο Σολωμός λοιπόν είναι ἐδῶ ανάμεσα μας, μάς συνοδεύει καὶ δὲν τὸ ξέρουμε, δὲν τῶχουμε κάνει ἀκόμα συνείδηση. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ παρουσία του εἶναι μέσα μας θαθεῖα, ὅλγεγα πῶς εἶναι μέσα στὴν ἰδία του τῇ λησιμονιᾷ μέσα μας, καὶ γιὰ τοῦτο πιο ἐσωτερικὴ καὶ πιο γόνιμη.

Ἡ λησιμονία του προέκυψε ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῆς Παλαιᾶς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς ὡς τὸν Παλαιᾶ. Εἰσβολὴ εὐκόλης λογοκοπίας, ἀπὸ τῇ μιᾷ, παρεκτροπῆς ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ἀνθρώπινη οὐσία, ἀπὸ τὴν ἄλλῃ. Λησιμονιώντας κάτω ἀπ' ὅλα τοῦτα τὰ ἐπιστρώματα τὸ Σολωμὸ λησιμονήσαμε τὸν γνήσιο ἑαυτό μας, τὴν ἀνθρώπινη οὐσία μας, τὴν ὀντολογικὴ μας σύσταση, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς ἀληθινῆς Ποίησης, αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Σολωμός τῆθεσε ὡς δόγμα:

— "Ἀς ἐργάζεται (τὸ ποίημα) ἀδιάκοπα γιὰ τὴν ἀληθινὴν οὐσία —.

Καὶ ἡ ἐκτροπὴ αὐτὴ κράτησε σχεδὸν ἕναν αἰῶνα, 1835 — 1935, ποὺ ἐμφανίζεται ἡ σύγχρονη ἢ ἡ Νεώτερη Ποίησή μας.

"Ἀν προσέξει κανεὶς τὴ Νεώτερη Ποίησή μας βαθύτερα, ἀπὸ μέσα. Ὡς διαπιστώσει ὅτι πίσω ἀπὸ τὶς ἀτομικεῖς διαφορὲς τῶν ποιητῶν, ποὺ τὴν ἐκπροσωποῦν, ἕνα κοινὸ ἔδαφος ἢ ρεῦμα — ἕναν κοινὸ τόπο, ὅλγεγα, — ὅτι τὸ θέμα τῆς εἶναι ἕνα: ὁ μύθος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ δύο γωνίες ὀψεως: τὴν ὑποστασιακὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ, ποὺ συχνὰ φτάνει ἀπὸ τὴν λεγόμενη ὑπαρξιακὴ ἀγωνία, στὸν ὀντολογικὸ κίνδυνο, ποὺ μάς ἀπειλεῖ μὲ χίλια δυὸ μέσα καὶ ὄργανα νὰ μᾶς διαλύσει τὴν ἀνθρώπινή μας σύσταση καὶ νὰ μᾶς μεταβάλλει σὲ πράγματα πρὸς γρήσιν. Ἐπανερχεται δηλαδή ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν Ποίησιν ἢ ἀρχή:

— "Ἀς ἐργάζεται (τὸ ποίημα) ἀδιάκοπα γιὰ τὴν ἀληθινὴν οὐσία —
χωρὶς προγραμματισμό.

Ἡ στροφὴ πρὸς τὸν μύθο τοῦ ἀνθρώπου προσδιορίζεται ἀμεσότερα ἀπὸ τὸν Καβάφη, τὸν ἀμέσως προηγούμενο, τὸν πρόδρομο τῆς Νεώτερης Ποίησης, ποὺ ἡ ἐπίδρασή του εἶναι ἐπίσης ἐσωτερικὴ κατὰ γενικὸ κανόνα. Διὰ τοῦ Καβάφη ἀνακαλεῖται ὁ Σολωμός ἐκεῖ, ὅπου ἡ Ποίησις προχωρεῖ σὲ βαθύτερα ὀντολογικὰ στρώματα. Καὶ τοῦτο γιὰ τὸν Καβάφη καὶ ὁ Σολωμός, οἱ δύο αὐτοὶ ἀκραῖοι ποιητῆς, συγγενεῖς οὖν παρὰ τὶς μεγάλες διαφορὲς, ποὺ τοὺς χωρίζουν, συγγενεῖς οὖν στὸ νόημα τῶν «Τειχῶν», ἢ τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων».

Ἡ στροφὴ πρὸς τὴν «ἀληθινὴν οὐσία» ἐπιφέρει ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω καὶ τὴν πυκνότητα τοῦ λόγου στὴν ἐκφραστικὴ μορφή, τὴν ποιητικὴ κυριολεξία, ποὺ χαρακτηρίζει τὴ Σύγχρονη Ποίησή μας. Ἐπανερχεται τὸ τοιοῦτοτρόπως ἢ καὶ λέξη ἐγγίχει μεστὴ ἀπὸ νόημα».

Ἡ ἀνάκληση τοῦ Σολωμοῦ ἀπὸ τῇ λησιμονιᾷ μέσα μας, ἐκ τῶν πραγμάτων, ἀπὸ τὴν ἀναλογία τῆς σύγχρονης «Πολιορκίας» τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀντοχῆς καὶ τῆς «ἐξόδου», πρέπει νὰ γίνῃ συνειδητὴ μὲ μιὰ νέα θεώρησι τοῦ ἔργου του, κατὰ βάθος, ἔτσι ὥστε ὁ ἀξεπέραστος ποιητὴς νὰ μᾶς γίνῃ κέντρο προσανατολισμοῦ.

ΡΙΤΑ ΜΠΟΥΜΗ — ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

«'Ο Διονύσιος Σολωμός εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν «ἐθνικός» ποιητὴς μας. Ἐξῆς ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, μέγα μέρος ἀπὸ τὴν ποίησίν του τροφοδοτήθηκε ἀπ' αὐτήν, χάρισε στὴν πατρίδα μας τὸν Ἑθνικὸ τῆς Ἱμνο καὶ ποτὲ κανένας δὲν ἀμφισβήτησε τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴ λάμπη τῆς ποίησός του.

Ἀντίθετα, οἱ ἄλλοι τρεῖς μεγάλοι ποιητῆς μας, οἱ δύο ἐπίσης ἐθνικοὶ, ὁ Ἀν-

δρέας Κάλδος και ο Κωστής Παλαμᾶς, ἀλλὰ και ὁ τρίτος, Κ. Καβάφης, τὸ ἴδιο ἐθνικὸς γιὰ τὴ νεώτερη ἐλληνικὴ συνείδηση πού δίνει καθολικώτερη ἐννοια στὸν ὄρο «ἐθνικὸς ποιητῆς», και ἀντιδράσεις προκάλεσαν και ἀντιθέσεις πού ἐφθάναν μέχρι και σ' αὐτὴ τὴν ἀρνηση.

Ὁ Κάλδος παράμεινε ἀγνωστος γιὰ πολλὲς δεκαετίες, μέχρι πού ὁ Κωστής Παλαμᾶς, σὲ μιὰ συνταρακτικὴ διάλεξή του τὸν ἀποκατάστησε. Ὁ Παλαμᾶς ἰδιαίτερα ξεσήκωσε βίαιες ἀντιδράσεις, πού τοῦ ἀρνιόταν και αὐτὴ τὴν ὑπόσταση τοῦ ἀληθινοῦ ποιητῆ. Ἐγίνε ὁ ἀντίποδας τοῦ Σολωμοῦ. Κι ὁ Γιάννης Ἀποστολάκης, μὲ μιὰ σειρά ὁμοϊδεάτες του, ἀποκαλοῦσαν τὸν Παλαμᾶ «κατασκευαστῆ», ποιητῆ τοῦ «γραφείου», φλύαρο, στεγνὸ διανοητῆ ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ζωῆς.

Ὁ Καβάφης εἶναι γνωστὸ πόσο δεινοπάθησε γιὰ νὰ ὀρθοποδήσει στὴ συνείδηση τῶν νεωτέρων. Ἀκόμα και χλευαζόταν δημοσίᾳ αὐτὸς ὁ παγκόσμιος σήμερα ποιητῆς.

Γιατί ὅλα αὐτά; Ἀπὸ τὴ μιὰ ἡ γενικὴ παραδοχὴ γιὰ τὸ Σολωμὸ και ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἀντιδράσεις και ὁ σάλος;

Λύττῃ ἡ ὁμόφωνη κατάφαση γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Σολωμοῦ δὲν ἐνισχύει και πολὺ τὸ εὖρος τῆς προσφοράς του. Ποτὲ ἕνας ποιητῆς, ἀληθινὰ μεγάλος, δὲν κλείνει ὅλα τὰ στόματα τῶν συγχρόνων του και τῶν κατοπινῶν του πρὸς τίς γόνιμες και διερευνητικὰ ἀντιρρήσεις. Ἰπάρχουν πολλὰ παραδείγματα στὴν παγκόσμια ποίηση. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, πῶς ὅλοι οἱ ἀληθινὰ μεγάλοι ἐξάφνιασαν τὴν ἐποχὴ τους. Στὸ δικό μας χῶρο τὸ φαινόμενο ἐξηγεῖται ἀπὸ μερικὰ δεδομένα:

α) Ὁ Σολωμὸς ἦταν ὁ πρῶτος μεγάλος πού ἐρχότανε νὰ προσφέρει μιὰ ἀληθινὴ ποιητικὴ συγκίνηση, μιὰ καθαρὴ και προσιτὴ λυρικὴ πνοή. β) Τὸ νεοπαγὲς ἔθνος εἶχε ἄμεση ἀνάγκη ἀπὸ ποιητῆ δικό του, πού τὸν ἤθελε μεγάλο και ἐθνικὸ γιὰ νὰ δικαιολογήσει και νὰ ἀξιοποιήσει καλλιτεχνικὰ τὴν καταγραφή μεγάλων ἐθνικῶν στιγμῶν τοῦ ἱστορικοῦ ἀγῶνα. γ) Ἡ ποίησή του, ὁμιαλή, ρευστὴ, λυρικὴ, ἄμεση και κάποτε ἐθνικο - ἐπικὴ. Δὲν εἶχε μέσα τῆς σπέρματα ἀνησυχίας, δὲν πρόσφερε πειραματισμούς, πειθαρχοῦσε στὶς ποιητικὲς ἐκφράσεις και στὴ στιχουργικὴ τῆς ἐποχῆς του. Αἰσθητικὰ ἀντιλήψεις καινούργιες δὲν κόμισε. Προεκτείνοντας τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἀνέδασε τὸ λυρισμὸ σὲ μιὰ περιωπὴ ἀληθινὰ ὕψηλῃ. Καὶ μόνο ἀπὸ τὴ γλώσσα ἀποδείχνονταν ἡ μεγάλῃ του στόφα και ἀπὸ τὴν ἐκφραση ἡ καλλιέργειά του. Ἡ θέση πού ἔπαιρνε στὴν ἀρτιγέννητῃ λογοτεχνία μας, μελλοντικὰ, δὲ θὰ ἐμπόδιζε σὲ κανένα τὴ θέα τοῦ κόσμου. Ἀντίθετα, οἱ ἄλλοι τρεῖς συνάδελφοί του, και ἰδιαίτερα ὁ συνομηλικὸς του Κάλδος, εἶχαν τολμήσει νὰ ἐκφραστοῦν διαφορετικὰ. Νὰ ζυμώσουν και νὰ πλάσουν μὲ ἄλλους τρόπους τὴν ποιητικὴ τους ὕλη, πού ὕψηλόφρονα, μὲ μορφὴ κλασικὴ, μεγαλόστομα, μὲ λεκτικὸ και στοχαστικὸ πλοῦτο ἢ μὲ προσοπτικὲς οὐμανιστικὲς, δραματικὲς και οἰκουμενικὲς, ἐκινούσαν ν' ἀναπτύξουν ἀπ' τὰ μικρὰ συμβάντα τῆς ζωῆς, γιὰ νὰ εἰσχωρήσουν στὴν ἐνδοχώρα, νὰ δημιουργήσουν σύμβολα, νὰ προστρέξουν σὲ ἱστορικὲς περιόδους πρόσφορες, ἀληθινὲς ἢ ποιητικὰ και αὐθαίρετα δημιουργημένες. Ἡ τόλμη τους αὐτὴ φυσικὸ ἦταν νὰ προκαλέσει γόνιμες και ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις.

Ὁ Σολωμὸς σήμερα εἶναι ἕνα τεράστιο σύμβολο ἀγγιχτο. Δὲ μᾶς προβληματίζει σὰν τοὺς ἄλλους τρεῖς. Ὅχι ἡ ποίησή του, ἀλλὰ τὸ πρῶτο, τὸ ἀρχικὸ παράδειγμά του στὴν ἀφετηρία τῆς πνευματικῆς μας πορείας, τὸν τοποθέτησε στὸ ὄροσημο ἐκεῖνο πού κλείνονται ὅσοι ἐπιτυγχάνουν νὰ γίνουν ἀνδριάντες. Ὁ Σολωμὸς δὲν ἀνησυχεῖ, δὲν παρασύρει τίς σημερινὲς γενεές. Δὲν προσφέρει αἰσθητικὰ ἐνδιαφέροντα, δὲ συναρπάζει. Ἀκόμα και ἡ ποιητικὴ του ἐξομολόγησῃ δὲν ἐντυπωσιάζει. Παραμένει ἀπείραχτος στὸ δάθρο του, σεβαστὸς και παραδεκτὸς ἀπ' ὅλους μας σὰν γενάρχη, μὲ ὅλα ὅσα μπόρεσε νὰ μᾶς προσφέρει μὲ τὰ ἀγνὰ λυρικὰ και τὰ ὕψηλόφρονα και πατριωτικὰ ποιήματά του, και μὲ κείνο τὸ θαυμαστὸ σὲ ὀξύτητα πεζογράφημά του «Ἡ

γυναίκα της Ζάκυνθος». Ἀλλὰ δὲν ξυπνάει σ' ἐμὰς τὴν ἐξέγερση, τὴ βαθειὰ ἀναταραχή, τὸ συγκλονιστικὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς ποιήσεως ἀνθρώπινης, διεισδυτικῆς καί, ἀκόμα, προφητικῆς.

Τ. Κ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ

Ἀπαντῶ εὐχαρίστως στοὺς φίλους τῆς «Ἰδρίας». Στὸ ἐρώτημά σας τὸ «σήμερον» δὲν ἔχει τὴ θέση του, παρέλκει. Ὁ Σολωμὸς εἶναι καὶ θὰ μείναι ἡ ἀπόλυτη Ἰδέα τῆς Ὁμορφίᾳς ἐς αἰ. Ἡ Ἰδέα, ἅμα καὶ λάμψη τόσο ἀπόλυτα, δὲν φοδᾶται ἀποσχίσασθαι.

Ἄλλωστε ἀρκοῦν οἱ λίγες φράσεις τῆς ἀποκαλυπτικῆς «Γυναίκας τῆς Ζάκυνθος», γὰρ νὰ μαρτυρήσουν, πόσο ἔχω δίκιο.

Ἄν ἐξακολουθοῦμε νὰ λεγόμεσθε «Ἕλληνες κι' ἂν κρατᾶμε ἀκόμη, στὸν αἵματοπαμένο ἐθνισμὸ μας, πρέπει νάχουμε κειμήλιο καὶ φυλαχτὸ τὸ τρίπτυχο Σολωμὸς — Κάλδος — Παπαδιαμάντης».

Θὰ πρόσθετα καὶ τὸν Μακρυγιάννη, ἂν δὲν ἦταν ἐμπαθὴς, ἀθυρόστομος κι' ὄχι τὸ ἴδιο ἄγνός μὲ ἀνιδιοτέλεια. Δὲν μὲ παρασύρει ἡ, δοῦ.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

Δὲν μοῦ εἶναι δυνατό νὰ γενικεύσω τὴν ἀπάντησή μου σχετικὰ μὲ τὸν Σολωμό. Πῶς νὰ ξέρω πῶς τὸν βλέπουν οἱ ἄλλοι; Θὰ σὰς πῶ μονάχα πῶς τὸν βλέπω ἐγώ. Καὶ πάλι ἡ ἀπάντησή μου θὰ ὀρίσκει κατὰ κάτω ἀπὸ τὸ θέληγτρο μιᾶς καθαρᾶ προσωπικῆς ἀνάμνησής μου: «Ἕνας δεμένος μὲ κόκκινο πανὶ τῆμος παμπάλαιος τώρα, μὲ τὰ Ἀπαντα τοῦ Σολωμοῦ, εἶτανε τὸ πρῶτο διδύμο πού ἔβαλαν στὰ χέρια μου οἱ γονεῖς μου στὴν ἡλικία πού πρωτάρχισα νὰ μαθαίνω γράμματα, νὰ συλλαβίζω. Τοὺς εὐγνωμονῶ γι' αὐτό. Σῦνθησα στὴν ἐνσυνείδητὴ ζωὴ μὲ τοῦ Σολωμοῦ τοὺς στίχους, εἶναι δεμένοι μὲ τίς δλόπρωτες, τίς χλωρὲς ἐμπειρίες μου, τοὺς ὀρίσκω λοιπὸν χτισμένους στὰ θεμέλια τῆς ὑπαρξῆς μου».

Θὰ ἔλεγα πῶς ὁ Σολωμὸς εἶναι τὸ μεγάλο μας ὑπόδειγμα, γιατί συνδυάζει τὴ λιτότητα μὲ τὸ βάθος τοῦ συναισθήματος καὶ τοῦ στοχασμοῦ, τὴ διαύγεια μὲ τὴν υπερασθητὴ μέγαια.

Τὴ σχέση, τώρα, μπορεῖ νὰ ἔχει ἓνα τέτοιος ποιητὴς μὲ τὴ σημερινὴ ποίηση, δὲν τὸ ξέρω. Σημειώστε, παρακαλῶ, ὅτι στὴν ἀπορία μου τοῦτη δὲν κρύβεται καμμιὰ ἀπολύτως αἰχμητὴ κατὰ τοῦ σημερινοῦ λυρικοῦ μας λόγου. Ἀναρωτιέμαι μονάχα: Ἡ τωρινὴ μας ποίηση εἶναι φυσιολογικὸ γέννημα τῆς ὥρας αὐτῆς τοῦ κόσμου, ὅπως κι ἔπρεπε νὰ εἶναι, ἂν ὅμως καὶ μὲ τί τρόπο γεφυρώνει τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸν Σολωμό καὶ σ' ἐμὰς, ἐκείνην τὸ ξέρεи. Ἐγώ, πεζογράφος ἀπλός, δὲν εἶχα νὰ λύσω αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ὥστε νὰ μπορῶ νὰ ἐκθέσω τώρα τὴν ἀποψή μου.

Σήμερα ὅπως καὶ τότε πού σὰς εἶπα, θαυμάζω, προσκυνῶ τὸν Σολωμό. Τοῦ χρωστῶ εὐγνωμοσύνη πού ἔδρεξε μὲ τὴ δροσιά του τὰ παιδικὰ ἔταν καιρὸ μάτια μου.

ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ

Λυπάμαι πού ὁ χώρος δὲ μοῦ ἐπιτρέπει μιὰ πιὸ πλατιά ἀνάπτυξη τοῦ δύσκολου τούτου ἐρωτήματος γύρω ἀπ' τὸ Σολωμό.

Ὁ Σολωμὸς παραμένει ἀξεπέραστος ἀπ' ὅλους τοὺς νεώτερους, πού γενικά διακρίνει ἡ ἀμετροσέπεια, ἡ κοινοτοπία κι' ἡ πεζολογία. Εἶναι ἓνας καθαρὸς ποιητὴς. ἔστω καὶ μέσ' στὴν κλασικὴ ἢ ρωμαντικὴ του διάστασι. Σὰν ὄφως, δέβαια, δὲν εἶναι τὸ σύγχρονο, ἐκφράζει τὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ σὰ μήνυμα εἶναι πάντα κοντὰ μας, γιατί